

Pathology of the Book of the Year Award of the Islamic Republic of Iran; Case study based

Dariush Matlabi, Associate professor of education department of Yadegar-e Imam (RAH) Shahr-e Rey Islamic Azad University, Tehran, Iran.
Email: Dariush.matlabi@iau.ac.ir

Abstract:

The purpose of study is to identify the problems of holding “the Book of the Year award” in order to improve policies, procedure, improve the judging process and make it more effective in the publishing community. The research is qualitative in terms of approach and case study in terms of execution method. The studied community is the writings related to the Book of the Year award, university professors, experts and beneficiaries involved in the organization and performance of the festival, and critics and experts in the field of the book of the year, where the expert sampling technique was used to select the sample. Writing review, interview and focus group were used to collect data. Qualitative data analysis has been done in two stages; the first round of coding and the second round of pattern finding. In the first round of coding, we tried to give each piece of data a label (or the same code); in the second round, models were extracted from these codes. To advance the coding process, various tools have been used, including performing the process with pencil and paper to the use of MaxQDA (version 11) computer programs. The results show that the issues and problems of the yearbook can be categorized in the areas of policy and planning, executive processes, and referees. The overlapping of the Book of the Year award with other awards and the lack of clarity about its position compared to other awards has caused the Book of the Year to decline in prestige. The excessive dependence of the award on the government body, both in terms of expenses and in terms of policy, the selection of the scientific secretary, referee, etc. has caused us to witness the interference of cultural officials in the votes and opinions of the judges, as well as the introduction of the chosen ones, in limited periods. Trust in festivals and awards is the most important event that can be effective in their growth and influence, and in addition to the favor of the people and those in charge of the awards, it will be effective in promoting the publishing industry, and the officials of the Book of the Year institution should have more appropriate planning and investment in this regard.

Keywords

Book of the Year, book award, case study, book referee.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

آسیب شناسی جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران؛ مبتنی بر موردکاوی

داریوش مطلبی^۱

چکیده

هدف مطالعه حاضر شناسایی آسیب‌های برگزاری جایزه کتاب سال به منظور بهبود سیاست‌ها، شیوه برگزاری، ارتقاء فرایند داوری و تأثیرگذاری بیشتر آن در جامعه نشر است. پژوهش از نظر رویکرد از نوع کیفی و از نظر روش اجرا از نوع موردکاوی است. جامعه مورد مطالعه، نوشته‌های مرتبط با جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران، اساتید دانشگاه، متخصصان و ذی‌نفعان درگیر در برگزاری و اجرای جشنواره و ناقدان و متخصصان مطلع در حوزه کتاب سال است که از تکنیک نمونه‌گیری متخصص برای انتخاب نمونه استفاده شده است. برای گردآوری داده‌ها از بررسی نوشته‌ها، مصاحبه و گروه کانونی استفاده شده است. تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی در دو مرحله انجام شده است؛ دور اول کدگذاری و دور دوم الگویابی. در دور اول کدگذاری، سعی شد به هر تکه‌ای از داده یک برچسب (همان‌کد) داده شود؛ در دور دوم، الگوهای از این کدها استخراج شد. برای پیشبرد فرایند کدگذاری ابزارهای گوناگونی - از جمله انجام فرایند با مداد و کاغذ گرفته تا استفاده از برنامه‌های رایانه مکس کیو.دی. ای (ویرایش ۱۱) - استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد مسائل و مشکلات کتاب سال را می‌توان در حوزه‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، روندهای اجرایی و داوری دسته‌بندی کرد. همپوشانی جایزه کتاب سال با جوایز دیگر و مشخص نبودن جایگاه آن نسبت به جوایز دیگر، سبب کاهش شأن کتاب سال شده است. وابستگی بیش از حد جایزه به بدنه دولت هم از نظر مادی و هم از نظر سیاست‌گذاری، انتخاب دبیر علمی، داوران و... سبب شده تا در دوره‌های محدودی، شاهد دخالت‌های مسئولان فرهنگی در رأی و نظر داوران و همچنین معرفی برگزیدگان باشیم. اعتماد به جشنواره‌ها و جوایز مهم‌ترین اتفاقی است که می‌تواند در رشد و بالندگی و تأثیرگذاری آن‌ها مؤثر باشد و ضمن اقبال مردم و متولیان امر به جوایز، در ارتقا صنعت نشر تأثیرگذار باشد و مسئولان نهاد کتاب سال باید در این خصوص برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری مناسب‌تری داشته باشند.

واژگان کلیدی

کتاب سال، جایزه کتاب، مطالعه موردی، داوری کتاب.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۰۹

این مقاله برگرفته پژوهشی با عنوان «آسیب‌شناسی جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران؛ مبتنی بر موردکاوی» با شماره قرارداد ۹۷/۹۱/۲۲۹۷ با حمایت پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات انجام شده است.

۱. دانشیار گروه علوم تربیتی واحد یادگار امام (ره) شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Dariush.matlabi@iau.ac.ir

مقدمه

جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران، یکی از مهم‌ترین و باسابقه‌ترین جوایز فرهنگی کشور است که ۳۵ دوره از سال ۱۳۶۳، با هدف‌های شناسایی و معرفی کتابهای با ارزش و برتر، کمک به تعالی دانش و فرهنگ نوشتاری در جامعه، کمک به حفظ استقلال و هویت فرهنگی کشور و حمایت از پدیدآوران و متخصصان کتاب در کشور برگزار شده است. البته سابقه برگزاری کتاب سال، به سال‌های قبل از پیروزی انقلاب اسلامی و بین سال‌های ۱۳۳۴ - ۱۳۵۶ برمی‌گردد که در اوایل انقلاب، برای مدت کوتاهی متوقف و دوباره با شکل و شمایل دیگری ادامه یافته است (وبسایت جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران، ۲۶ شهریور ۱۴۰۲).

برگزاری جشنواره‌های فرهنگی و به‌ویژه جوایز حوزه کتاب، یکی از مهم‌ترین رخدادهایی است که می‌تواند در رشد و تعالی فرهنگ جوامع، تشویق و ترغیب اهالی قلم و فعالان حوزه‌های فرهنگی مؤثر باشد و اهتمام ویژه مسئولان کشور و نیز برگزاری جوایز و جشنواره‌های متعدد ملی و بین‌المللی در این حوزه، گواهی بر این ادعاست. جایزه کتاب سال هم با ارزیابی کتاب‌های منتشر شده، تلاش می‌کند ضمن معرفی مناسب‌ترین آثار - که می‌تواند معیار و الگویی برای صنعت نشر باشند - از پدیدآوردگان این آثار حمایت می‌کند و شکل‌گیری معیارها و الگوهای مناسب نشر، مطرح شدن کتاب و نشر در ایام خاصی از سال، تشویق ناشران به تولید آثار ارزشمند و... از دیگر فواید کتاب سال است که در بتن کتاب سال وجود دارد.

با وجود اینکه، ۳۵ دوره کتاب سال جمهوری اسلامی ایران برگزار شده، مطالعه مطالب منتشر شده در خبرگزاری‌ها و نشریات نشان از وجود مسائل و مشکلاتی در سیاست‌گذاری، فرایند داوری، روند برگزاری و... دارد و همین مسأله نشان می‌دهد ارزیابی جایزه، به‌عنوان مهم‌ترین جایزه حوزه کتاب، از اهمیت بالایی برخوردار است. اصلی‌ترین دلیل برای ارزیابی هر رویداد و خدمتی، گردآوری اطلاعات برای تسهیل تصمیم‌گیری‌های آتی است و بدون شناخت مناسب، امکان ارتقا و توسعه آن فراهم نخواهد بود.

بررسی پایگاه‌های اطلاعاتی نظیر پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)^۱، پایگاه اطلاعات نشریات کشور^۲، پایگاه مجلات تخصصی نور^۳، پایگاه

1. Irandoc.ac.ir

2. http://magiran.com

3. Noormags.ir

مرکز اطلاعات جهاد دانشگاهی^۱، پورتال جامع علوم انسانی و مطالعات فرهنگی^۲، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران^۳، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری^۴ نشان می‌دهد با وجود اینکه ۴۰ سال از برگزاری کتاب سال و فعالیت دبیرخانه آن می‌گذرد هیچ پژوهشی در خصوص بررسی وضعیت برگزاری و آسیب‌شناسی کتاب سال انجام نگرفته است و تنها یک مطالعه به صورت توصیفی روند ارائه جوایز کتاب در ایران از آغاز تاکنون (سپهر، فانی و حسینی‌جوادی، ۱۳۹۵) را مورد بررسی قرار داده و به یک سری گفت‌وگوها، مصاحبه‌ها و نشست‌ها بسنده شده است. انجام مطالعات ارزیابانه می‌تواند به شناخت بهتر جشنواره و مشخص شدن آسیب‌ها و مشکلات یاری رساند و متولیان امر با تکیه بر اطلاعات پژوهش، می‌توانند برنامه‌ریزی دقیق‌تری در راستای بهبود جشنواره داشته باشند.

با وجود اهمیت جوایز کتاب، بررسی مطالعات انجام شده نشان می‌دهد مطالعات بسیار اندکی جوایز کتاب را مورد بررسی قرار داده‌اند که به اختصار به آن اشاره می‌شود. سپهر، فانی و حسینی‌جوادی (۱۳۹۵) در پژوهشی روند ارائه جوایز کتاب در ایران از آغاز تا زمان اجرای پژوهش را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج مطالعه نشان می‌داد اعطای جوایز کتاب در ایران دوره پرفراز و نشیبی را طی کرده، ولی همواره تحت تأثیر مسائل سیاسی اجتماعی دوره خود قرار گرفته است و تدوین آیین‌نامه‌های مرتبط بر برگزاری ضابطه‌مندتر جوایز پیشنهاد شده است. طباطبائی (۱۳۹۶) در پژوهشی به بررسی تاریخی جوایز ادبی در جهان و به‌ویژه ایران پرداخته و مسائل و مشکلات آن‌ها را تشریح کرده است. در این پژوهش علاوه بر معرفی جوایز مهم ادبی غیردولتی ایران، تأثیر آن‌ها بر رونق نوشتار و مطالعه مورد کنکاش قرار گرفته و در نهایت پیشنهادهای راهبردی برای وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ارائه شده است. نیکجو (۱۳۹۷) در پژوهشی حق پاداش و جایزه در حقوق مالکیت ادبی و هنری را مورد مطالعه قرار داده است. حق پاداش و جایزه یکی از جنبه‌های حقوق مادی مؤلف است که از زیرشاخه‌های حقوق مالکیت ادبی و هنری است. در قوانین ایران این حق از حقوق مادی شناخته شده، اما در حقوق دیگر کشورها چنین حقی پیش‌بینی نشده است. عده‌ای این حق را از جمله حقوق معنوی دانسته‌اند که مربوط به مؤلف است و حق غیرمالی و قانونی

1. sir.ir
2. Ensani.ir
3. Nlai.ir
4. ricest.ac.ir

است که ارتباط ویژه‌ای با شخصیت مؤلف دارد. این حق در نظام‌های حقوقی کامن‌لا و رومی‌ژرمنی با دیدگاه‌های متفاوتی بیان شده است. در قانون ایران و در قوانین سایر کشورها مورد حمایت قرار گرفته، اما نسبت به مفهوم، ماهیت، ابعاد و عملکرد آن بین نظام‌های مختلف حقوقی ابهامات و اختلافات زیادی به چشم می‌خورد. اسکویرز^۱ (۲۰۱۳) با بررسی سیر تاریخی جوایز ادبی و نقش و کارکرد آن‌ها در دنیای معاصر نویسندگی، نقش این جوایز از جمله جایزه بوکر^۲ را در بازار ادبی و اقتصاد نویسندگی و فرهنگ جوایز ادبی معاصر مؤثر می‌داند. شاول^۳ (۲۰۱۸) به بررسی نقش جوایز ادبی در رواج داستان‌ها در بین مردم پرداخته و به صورت انتقادی تأثیر جوایز ادبی بر حوزه داستان معاصر و کالایی کردن این حوزه را بررسی می‌کند. او معتقد است جوایز ادبی نه تنها در افزایش فروش مؤثر هستند بلکه به اقتباس، فروش حق مؤلف برای تولید فیلم، ترجمه اثر و در نهایت استقبال بهتر مخاطبان کمک می‌کنند و آثاری که برگزیده می‌شوند موقعیت فرهنگی، اجتماعی و مالی بهتری برای نویسندگانشان فراهم می‌کنند و در نتیجه آن‌ها را قادر می‌کند تا حرفه‌ای بنویسند و شبکه ارتباطات خود را از طریق رویدادهای مرتبط گسترش دهند. تاتالویچ و فرنریش^۴ (۲۰۱۸) با مطالعه ۶۰۹ کتاب برگزیده بین سال‌های ۱۹۸۵-۲۰۱۶ به بررسی دلایل استناد بیشتر به برخی از مجلدات برنده شده در جوایز پرداخته است. نتایج نشان داد ده ناشر، ۷۴ درصد جوایز را از آن خود کرده‌اند و اعتبار ناشر، تعداد نویسندگان، تخصص نویسندگان و جنسیت آن‌ها در برگزیده شدن آثار مؤثر بوده است و استنادهای بیشتری به آثار برگزیده نسبت به سایر آثار شده است. در پژوهش‌های دیگری برخی آثار برگزیده در کتاب سال مورد ارزیابی و مقایسه قرار گرفته (مختاری، ۱۳۹۶؛ محبی، ۱۴۰۰) یا نقش جایزه در ترجمه اثر مورد مطالعه قرار گرفته است (Pickford, 2011).

آسیب‌شناسی هر رویدادی، می‌تواند در شناسایی مسائل و مشکلات آن مؤثر باشد و به سیاست‌گذاران و متولیان امر در انجام بهتر امور یاری رساند. پژوهش حاضر تلاش می‌کند به آسیب‌شناسی برگزاری این جایزه پرداخته و به دنبال پاسخ به سؤالاتی است، مانند کتاب سال در بخش سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی با چه مسائل و مشکلاتی مواجه است؟ کتاب سال در فرایند اجرا، با چه مسائل و مشکلاتی روبروست؟ فرایند

1. Squires

2. Booker Prize

3. Shaw

4. Tatalovich and Frenreis

و معیارهای داوری و عملکرد داوران با چه مسائل و مشکلاتی مواجه است؟ و در نهایت راهکارهایی برای بهبود کتاب سال کدامند؟

روش پژوهش

ارزیابی جایزه، پیش از هر چیز، یک پدیده اجتماعی است. داده‌های ورودی پژوهش جهت تحلیل و ارزیابی جایزه و ارائه درکی درست از کاستی‌ها و نقاط ضعف آن، باید از طریق شواهدی در بافت اجتماعی واقعی - که افراد و مردم واحدهای آن را تشکیل می‌دهند - گردآوری شوند؛ بنابراین، فلسفه و جهان‌بینی اصلی این پژوهش تفسیرگرایی است که در صدد ارزیابی واقعی جایزه از بافت اجتماعی و ذهن کنشگران محوری این پدیده (برگزارکنندگان، ذینفعان و منتقدان) است. در این راستا، از منطق استقرایی برای ارزیابی، ارائه راهکارها و دسته‌بندی آن‌ها بهره‌برداری شده است. پس رویکرد کیفی برای پاسخ‌گویی به اهداف پژوهش مبنای کار قرار گرفته تا با تحلیل داده‌های کیفی تصویر جامع و دقیقی از نقاط ضعف و کاستی‌های این جایزه و راهکارهای بهبود برگزاری آن ارائه دهند. با توجه به آنکه در پژوهش حاضر، پژوهشگران به دنبال ارزیابی جایزه کتاب سال و راهکارهای بهبود برگزاری آن در بافت فرهنگی ایران هستند و نیز به منظور گردآوری داده به صورت استقرایی - برای یافتن دسته‌هایی که قابل شناسایی باشند - نیاز به روشی بود که بتواند استنتاج قابل قبولی از داده‌های کیفی گردآوری شده به دست دهد. از این رو، در این پژوهش از روش موردکاوی بهره‌برداری شد. جامعه نخست این پژوهش نوشته‌های در پیوند با جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران (دربردارنده گزارش‌ها، مقاله‌ها، گزارش نشست‌ها، مصاحبه‌ها و اخبار رسانه‌ای) است. جامعه دیگر، اساتید دانشگاه، حرفه‌مندان و متخصصان و ذی‌نفعانی هستند که به نوعی درگیر برگزاری و اجرای این جشنواره هستند، چه کسانی که سیاست‌گذار این جایزه هستند و برنامه‌ها را مشخص می‌کنند، چه آن‌ها که آثارشان را برای دبیرخانه این جایزه ارسال می‌کنند. با توجه امکان‌پذیر نبودن جذب مشارکت تمامی اعضای جامعه و محدودیت‌های زمانی، مکانی و مالی، برای گردآوری داده‌های پژوهش در جامعه دوم سیاست نمونه‌گیری اتخاذ شده است. «نمونه‌گیری متخصص» تکنیکی بوده که در این پژوهش برای گزینش نمونه‌ها در پیش گرفته شده است. در این روش پژوهشگر افرادی کلیدی را گزینش کرد که توانایی پاسخگویی به پرسش‌های مصاحبه را داشته‌اند. این افراد به طور معمول دارای تخصص نسبی در موضوع پژوهش بوده‌اند و تجربه کافی

برای پاسخگویی به پرسش‌ها داشته‌اند. در این طرح، نخست با سه نفر از متخصصان و سه عضو کلیدی درگیر در فرایند برگزاری جایزه مصاحبه شد. در گام بعدی گروهی کانونی برای بررسی‌های بیشتر تشکیل و از پنج نفر از صاحب‌نظران این جایزه که هم به نوعی در اجرا درگیر بودند و هم ذینفع جایزه بودند و آثارشان را برای ارزیابی ارسال کرده بودند برای مشارکت دعوت شدند؛ بنابراین، گردآوری داده‌های این پژوهش از سه منبع کلیدی بوده است:

بررسی نوشته‌ها: در این پژوهش، برای گردآوری نوشته‌های در پیوند با جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران موتور جست‌وجوی «گوگل» و بانک‌های اطلاعاتی پایگاه مجلات تخصصی نور، پایگاه اطلاعاتی علمی جهاد دانشگاهی، پرتال جامع علوم انسانی کاوش شده است. افزون بر این، از دبیرخانه جشنواره نیز گزارش‌های مکتوب و دوره‌ای دریافت شد. با بررسی موتورهای جستجو و پایگاه‌های اطلاعاتی مجلات، تعداد ۵۲ اثر بازیابی شد. در این مرحله با بررسی دقیق عنوان، چکیده و همچنین متن منابع در ۳ مرحله غربالگری شد و در نهایت تنها ۱۹ اثر که داده‌های مرتبط با سؤال‌های پژوهش را در اختیار قرار داشتند، انتخاب شدند.

▪ **مصاحبه:** پیش از شروع جلسه‌های مصاحبه، پژوهشگر به همراه مشاوران طی یک جلسه سعی کرد تا به منظور دستیابی به اهداف پژوهش پرسش‌های مناسبی را طراحی کند تا از مشارکت‌کنندگان پرسیده شده و به مصاحبه جهت دهد. در نهایت، با توجه به اهداف پژوهش حدود ۱۰ پرسش کلیدی طراحی شد. چراکه جلسه‌های مصاحبه این پژوهش در دسته مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته قرار می‌گیرد و پرسش‌های موردنظر باید از پیش آماده می‌شدند. تمامی این پرسش‌ها در قالب پرسش‌های بازپاسخ طراحی شدند. هرچند، هدف از طراحی پرسش‌ها آن بوده که مصاحبه‌کننده هیچ جنبه از اهداف پژوهش را از قلم نینداخته و بحث پیرامون مسئله موردبررسی را به صورت کامل پیش ببرد، به جای آنکه مصاحبه‌شونده را محدود به پاسخگویی به تنها این پرسش‌ها کند. جلسات مصاحبه با ۸ نفر از صاحب‌نظران برگزار شد که هر یک به شکل میانگین ۶۰ دقیقه بودند. برای انتخاب صاحب‌نظران که با فرایندهای داوری، فرایند برگزاری، مسائل و مشکلات جایزه کتاب سال آشنا باشند، فهرستی مشتمل بر ۳۵ نفر از داوران دوره‌های مختلف، برگزیدگان، دست‌اندرکاران و منتقدان تهیه و با مشارکت دو نفر از متخصصان، از بین آن‌ها ۱۰ نفر برای مصاحبه انتخاب شد که پس از برگزاری ۸ مصاحبه، مشخص شد داده جدیدی به داده‌های قبلی اضافه نمی‌شود و

در نتیجه مصاحبه به اتمام رسید.

■ **گروه کانونی:** زمانی که به دست آوردن داده پژوهش از یک گروه مناسب‌تر از گردآوری این داده از یک فرد باشد، استفاده از گروه کانونی توصیه می‌شود؛ بنابراین، زمانی که پژوهشگر با منابع محدودی (منابع مالی، زمان، نیروی انسانی) روبرو است، یا آنکه پدیده مورد بررسی نیازمند یک مباحثه جمعی به منظور درک بهتر شرایط، اوضاع، یا رفتارهاست، بهتر است از گروه کانونی برای گردآوری داده استفاده شود. هدف اصلی از راه‌اندازی گروه کانونی، به‌کارگیری احساسات، ادراک، تصورات و عقاید و نظرات مشارکت‌کنندگان به عنوان داده پژوهش است (پژوهشکار، ۱۳۹۴). یک گروه کانونی برای گردآوری داده‌های لازم، در سالن جلسات «پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات» برگزار و محتوای جلسه با یک ضبط صوت ثبت و در یک فایل ورد پیاده‌سازی شد. این جلسه به مدت نزدیک به ۱۲۰ دقیقه ادامه داشت.

■ بحث پیرامون تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی بخش‌های متعددی دارد. فرایند تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی شامل استخراج مفهوم و معنی از داده‌های متنی و تصویری می‌شود. فرایند تجزیه و تحلیل این داده‌ها، شامل آماده‌سازی داده‌ها برای تحلیل، شروع تحلیل‌های مختلف، عمیق و عمیق‌تر شدن در فهم داده‌ها، نمایش اطلاعات و ارائه یک تفسیر درست از حجم زیادی مفاهیم و معانی داده‌ها می‌شود (Crewell, 2009). روشی که در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها به‌کار گرفته شده، روشی است که «سالدانا» (۲۰۱۳) در «دستنامه کدگذاری برای پژوهشگران پژوهش کیفی»^۱ معرفی و «مایلز»، «هابرمن» و «سالدانا»^۲ (۲۰۱۹) در کتاب خود با عنوان تحلیل داده‌های کیفی: منبع روش‌ها^۳ بسط داده‌اند. اگرچه، این روش در بیشتر کتاب‌های درسی روش پژوهش کیفی بیان شده است. از دیدگاه «سالدانا» (۲۰۱۳)، تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی در دو مرحله انجام خواهد شد؛ دور اول (کدگذاری) و دور دوم (الگویابی). در دور اول کدگذاری، سعی می‌شود به هر تکه‌ای از داده یک برچسب (همان‌کد) داده شود. در دور دوم، الگوهایی از این کدها استخراج می‌شوند. برای پیشبرد فرایند کدگذاری ابزارهای گوناگونی - از انجام فرایند با مداد و کاغذ گرفته تا استفاده از برنامه‌های رایانه‌ای مختلف - در دسترس است. آنچه در پژوهش حاضر ترجیح داده شده، استفاده از ویرایش ۱۱ نرم‌افزار مبتنی بر دسکتاپ «مکس کیو»

1. The coding manual for qualitative researchers

2. Miles, Huberman, and Saldana

3. Qualitative data analysis: A methods sourcebook

دی.ای.»^۱ بوده است. کدگذاری‌ها توسط دو نفر انجام شده‌اند و یک نفر نیز بر نتایج پایانی نظارت داشته است. به این ترتیب می‌شد از روایی فرایند کدگذاری و نتایج پژوهش تا حدی اطمینان حاصل کرد. ثبت گزارش‌ها و «لاگ‌ها» در مراحل گوناگون کار نیز می‌توانست بر سطح پایایی انجام پژوهش بیافزاید. بدین صورت که ابتدا متون انتخاب شده یا گزارش پیاده‌شده مصاحبه‌ها، یک یا چند بار برای درک مطلب مطالعه می‌شد. بعد از مطالعه، تمام جملات معنادار استخراج و یادداشت می‌شد. در گام بعدی، به هر کدام از داده‌های معنایی یک کد یا برجسب اختصاص می‌یافت؛ و بعد از کدگذاری تمام داده‌ها، آن‌ها بر اساس اشتراکاتی که با یکدیگر داشتند تحت یک مقوله یا طبقه واحد قرار گرفتند.

یافته‌های پژوهش

در این بخش مقاله‌ها، گزارش‌ها و مصاحبه‌هایی که با دیدی ارزیابانه در خبرگزاری‌ها و روزنامه‌ها دربارهٔ جایزه کتاب سال منتشر شده‌اند بررسی و تحلیل شده‌اند. نتیجه این بررسی در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. موارد مورد توجه در ارزیابی جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران

مقوله‌ها	کدهای ثانویه	منابع
مسائل سیاست‌گذاری	دولتی بودن جایزه	نهاد کتاب سال و نقد جامعه‌شناسان ایران، ۱۳۸۰
	میزان جایزه	میزگرد، ۱۳۸۱
حمایت	کافی نبودن حمایت از آثار برتر	مهدوی‌راد، ۱۳۹۶
	حضور مسئولان رده بالا در مراسم کتاب سال	جعفریان، ۱۳۹۲
روندهایی اجرایی	حمایت از ناشران	جایزه کتاب سال حاشیه‌نشین جشنواره‌ها، ۱۳۹۵
	ظلم به برخی آثار	خبرگزاری شبستان، ۱۳۹۳
	نداشتن بیانیه داوران	معمار، ۱۳۹۸
	در نظر گرفتن جایزه ویژه	خبرگزاری شبستان، ۱۳۹۳
	حاکمیت روابط بر ضوابط	نهاد کتاب سال و نقد جامعه‌شناسان ایران، ۱۳۸۰
	نحوه برگزاری جایزه	میزگرد، ۱۳۸۱
	نبود جامعیت کتاب‌های داوری شده	معمار، ۱۳۹۸

آسیب‌شناسی جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران؛ ۱

مقوله‌ها	کدهای ثانویه	منابع
اطلاع‌رسانی	معرفی آثار برگزیده در رسانه‌ها	حلقه وصل، ۱۳۹۶
	تبلیغات	جام جم آنلاین، ۱۳۹۵
تأثیرات جایزه	بررسی نتایج جایزه	ایسنا، ۱۳۹۵؛ میزگرد، ۱۳۷۹-۱۳۸۲؛ میزگرد، ۱۳۸۳؛ جایزه کتاب سال به سود نویسنده است یا کتاب؟ ۱۳۸۳
تعدد جوایز و تفاوت برخورد با آنها	متناسب بودن جوایز گوناگون	خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۴
	حذف جوایز برخی از گونه‌های ادبی	خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۴
	تداخل جوایز با هم و ضرورت بازاندیشی	خبرگزاری مهر، ۱۴۰۰
مشکلات داوری	عدم توجه به مسائل مهم	خبرگزاری مهر، ۱۳۹۶
	مشخص نبودن داوران جایزه	خبرگزاری مهر، ۱۳۹۶
	استفاده از نهادهای علمی غیروابسته به دولت	نهاد کتاب سال و نقد جامعه‌شناسان ایران، ۱۳۸۰؛ میزگرد، ۱۳۸۱
	نگاه ایدئولوژیک در انتخاب کتاب سال	نهاد کتاب سال و نقد جامعه‌شناسان ایران، ۱۳۸۰؛ باطنی، ۱۳۶۸؛ میزگرد، ۱۳۷۹-۱۳۸۲؛ معمار، ۱۳۹۸
	شفاف نبودن معیارهای داوری	نهاد کتاب سال و نقد جامعه‌شناسان ایران، ۱۳۸۰
	تبعیض در داوری آثار	نهاد کتاب سال و نقد جامعه‌شناسان ایران، ۱۳۸۰؛ معمار، ۱۳۹۸
	ضعف در فرایندها و معیارهای داوری	نهاد کتاب سال و نقد جامعه‌شناسان ایران، ۱۳۸۰؛ باطنی، ۱۳۶۸؛ اوجبی، ۱۳۸۵
	انتخاب داوران	نهاد کتاب سال و نقد جامعه‌شناسان ایران، ۱۳۸۰، میزگرد، ۱۳۸۱
	ضعف داوری در کتاب‌های ترجمه (غیرانگلیسی)	معمار، ۱۳۹۸

در جدول شماره ۲، نگاهی کلی و کوتاه به یافته‌های مستخرج از مصاحبه‌ها و گروه کانونی می‌اندازیم.

جدول ۲. یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها و گروه کانونی درباره ارزیابی جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران

مقوله‌ها	کدهای ثانویه
مسائل سیاست گذاری	همپوشانی جایزه‌های فرهنگی
	نبود سیاست کلان
	محقق نشدن همه اهداف جایزه
	کمیت گرایی
	کاهش اثرگذاری
	عدم استقلال جایزه
	ضعیف شدن قدرت داوران
	ارزیابی نشدن دوره‌ای جایزه
روندهای اجرایی	نبود آرشيو کامل کتاب‌های برگزیده
	کمبود بودجه
	فاصله کم ارزیابی
	ضعف تعامل با برگزیدگان
	دقیق نبودن تاریخ برگزاری اختتامیه
	تشریفات بسیار در اختتامیه‌ها
	آگاهی نداشتن از نیازهای مخاطبان
داوری و ارزیابی آثار	ایستایی دبیرخانه
	نگاه ایدئولوژیک در فرایند ارزیابی
	نقش کم رنگ عامه مردم در جایزه
	استفاده نکردن از گروه‌های سنی مختلف در تیم‌های داوری
	فراوانی حوزه‌های بررسی
	عدم شفافیت معیارهای داوری
	عدم ارزیابی تخصصی آثار
	روشن نبودن معیارهای گزینش داوران
	روزآمد نبودن معیارهای داوری
	داوری نکردن همه آثار کشور
	تأثیر روابط بر فرایند ارزیابی
اشکال در فرم‌های داوری	

مقوله‌ها	کدهای ثانویه
جایزه و پاداش	مؤلف محور بودن جایزه
	تعدد بسیار برندگان
	اعطای جایزه معنوی
پشتیبانی از جایزه	ارزش کم جایزه
	نداشتن رویدادهای پشتیبان
	نداشتن پشتیبان‌های مالی
	نبود مشارکت همه‌گیر
بافت نامتناسب فرهنگی	پشتیبانی کم نهادهای مرتبط
	کم‌رنگی مسئولیت اجتماعی
	ضعف تعامل‌های جهانی
بازاریابی	اقتصاد دولتی
	عدم آگاهی عمومی از جایزه
	ضعف برندسازی
	پایین آمدن سطح جایزه
	بودجه کم بازاریابی
	آگاه نبودن همه پدیدآوران از فراخوان

الف) مسائل و مشکلات سیاست‌ها و برنامه‌های برگزاری جایزه کتاب سال

سیاست‌گذاری کلان، از کلیدی‌ترین مسائلی است که در ارزیابی جایزه کتاب سال باید مورد توجه قرار گیرد. مؤلفه‌های مختلفی با مباحث سیاست‌گذاری دخیل هستند. نخستین مسئله‌ای که در سیاست‌گذاری به چشم می‌خورد وجود جوایز گوناگون فرهنگی (کتاب سال، جلال آل احمد، کتاب سال دانشجویی و...) با هم‌پوشانی بالا نسبت به همدیگر است که این مسئله، از دیدگاه صاحب‌نظران سبب کاهش اهمیت کتاب سال شده است و روز به روز از شأن آن کاسته شود. برای نمونه یکی از کارشناسان گفت: «تقسیم وظایف در زمینه کتاب‌های سال و جوایز صورت گیرد. کتاب سال حوزه و کتاب سال غیرحوزه چه تفاوتی دارند. دانشگاه خوارزمی نیز یک جایزه برای خودش گذاشته است. این همه جایزه دادن به چه معناست؟ باید معلوم شود که این جوایز هریک جایگاهشان کجاست» (گ - پ ۱۱). تعدد جایزه‌های مشابه

در کشور موجب یک آشفتگی ارزیابی گشته است که به نفع فرهنگ نیست. بیشتر متخصصانی که با آن‌ها مصاحبه شده و همچنین منابع منتشر شده، نشان می‌دهد تعدد جشنواره‌های مشابه و رویه‌های متفاوت، آسیب‌زا است. البته، به نظر می‌رسد برگزاری جوایز متعدد نیست که آسیب‌زا است بلکه، مشخص نبودن مرز و افتراقات این جوایز است که مشکل‌زا است. اگر تدبیری اندیشه می‌شد که جوایز تکمیل‌کننده هم باشند، تعدد جوایز نه تنها آسیب‌زا نمی‌شد بلکه می‌توانست کمک‌کننده هم باشد. یکی از اعضای گروه کانونی می‌گوید: «یکی از عوامل کاهش اثرگذاری همین تعدد جوایز است» (گ- پ ۱۱). از این رو، بیشتر مصاحبه‌شوندگان اعتقاد دارند که این جوایز باید جمع شوند؛ برای نمونه، یکی از آن‌ها اشاره می‌کند که «جایزه پروین و جلال را هم باید زیرمجموعه کتاب سال بیاوریم. خوشبختانه جایزه کتاب فصل بسته شد، اگر نه آن هم داستانی بود. بخش خصوصی هم درست کرده است. هر کسی اکنون فوت می‌کند خانواده‌اش تلاش می‌کنند که یک جایزه برای یادبودش درست کنند. درست است همه قابل احترام هستند، ولی چه نیازی به جایزه است.» (گ- پ ۲۱)؛ و دیگری می‌گوید: «باید همه این جایزه‌ها یک کاسه شوند. این کار خوبی است» (گ- پ ۲۲)¹. از مسائل کلیدی دیگر در بحث سیاست‌گذاری، نبود سیاست کلانی برای پیشبرد جایزه کتاب سال است که به استقلال جایزه ضربه زده است؛ به شکل فعلی، صاحب‌نظران معتقدند که این نگاه کلان جایش خالی است. صاحب‌نظران معتقدند: به جای اینکه سیاستی کلان، نهاد کتاب سال را مدیریت کند، مسئول کتاب سال و مدیران فرهنگی وزارت ارشاد هستند که تصمیم‌گیر نهایی هستند و در صورت صلاحدید سیاست‌های را هم تغییر می‌دهند.

از دیدگاه صاحب‌نظران، تأثیرگذاری اندک کتاب سال در صنعت نشر از دیگر آسیب‌هایی است که کتاب سال با آن مواجه است. در حقیقت، جایزه کتاب سال هنوز نتوانسته است به همه اهدافی که از پیش برایش تعیین شده بود دست یابد. اگر معرفی پدیدآورندگان شاخص و کتاب‌های شاخص و استانداردسازی از اهداف کتاب سال است، گمان می‌رود جایزه کتاب سال هنوز به آن اهداف کلان، دست نیافته است. بررسی دوره‌های برگزار شده نشان می‌دهد در بسیاری از حوزه‌ها هیچ کتابی برگزیده یا شایسته تقدیر نشده است؛ و این نشان از تأثیرگذاری پایین کتاب سال بر کیفیت

۱. برای جلوگیری از طولانی شدن مقاله، جملات مطرح شده از سوی مصاحبه‌شوندگان حذف و مضامین ارائه شده است. تنها در این بند چند نمونه از گفته‌های مصاحبه‌شوندگان یا حاضران در گروه کانونی برای نمونه ارائه شده است.

آثار در گذر زمان دارد. بسیاری از متخصصان و صاحب‌نظران در این حوزه معتقد هستند که جایزه کتاب سال دیگر آن اثرگذاری که پیش‌تر داشته را امروزه ندارد و حتی یکی از ناشران معتقد است: بی‌برنامگی و معیارهای غلط، باعث شده که انتخاب کتاب‌ها، به‌ویژه در بخش ادبیات، تأثیر معکوس در توزیع و انتشار آن‌ها داشته باشد. مصاحبه‌شونده‌ای دیگر معتقد است که دلیل کاهش اثرگذاری کتاب سال می‌تواند: نخست تعدد جایزه‌های فرهنگی و هم‌پوشانی آن‌ها و دوم تعدد افرادی که جایزه کتاب سال را در یک سال می‌برند، باشد.

بر اساس یافته‌ها، جایزه کتاب سال هنوز به آن استقلالی که باید در سیاست‌گذاری داشته باشد، نرسیده است. وابستگی بیش از حد جایزه به دولت یکی از موانع استقلال آن است. این عدم استقلال می‌تواند بر همه بخش‌های جایزه، از داوری گرفته تا روند اجرایی تأثیرگذار باشد. بسیاری از صاحب‌نظران دخالت دولت و مسئولان در انتخاب برگزیدگان را از آسیب‌های اصلی کتاب سال و سایر جوایز دولتی می‌دانند. از دیدگاه صاحب‌نظران، نگاه ایدئولوژیک به تمام فعالیت‌ها اعم از فرهنگی و غیر آن و همچنین دخالت مستقیم در فرایند داوری، سلامت انتخاب کتاب سال و برگزیدگان را در بین اهالی فرهنگ با تردیدهایی همراه ساخته است و استفاده از انجمن‌ها و نهادهای علمی اعتبار انتخاب را بالا برد. وابستگی کامل جایزه به دولت، در مشارکت برخی از پدیدآورندگان و ارسال کتاب‌ها و در مواردی حضور برای دریافت جایزه، تأثیر منفی می‌گذارد.

از طرفی دیگر، برخی از مصاحبه‌شوندگان معتقدند قدرت داوران در گذر زمان و در سال‌های اخیر نسبت به سال‌های قبل کاهش یافته است و یکی از نشانه‌های تضعیف قدرت را، دخالت مستقیم مقام‌ها و مسئولان فرهنگی در انتخاب برندگان جایزه، می‌دانند و معتقدند نظرات داوران در مواقعی نظر نهایی نیست و ممکن است با تغییراتی همراه باشد.

یک جایزه باید مدام در کانون توجه نقادان و ارزیابان باشد تا روزبه‌روز بهبود یابد و تأثیرگذاری آن بیشتر شود. درباره کتاب سال اما متخصصان معتقد هستند که این ارزیابی‌ها به شکل دوره‌ای انجام نمی‌شود و در نتیجه نمی‌توان انتظار داشت که دوره‌های کنونی جایزه نسبت به دوره‌های پیشین آن پیشرفت قابل ملاحظه‌ای داشته باشد. از این رو، جایزه کتاب سال نیازمند ارزیابی و بازنگری دوره‌ای و هدفمند است. یکی از مهم ارکان هر جایزه‌ای، پاداشی است که به برگزیدگان داده می‌شود. گروه هدف که در جایزه کتاب سال، مورد تشویق قرار می‌گیرند پدیدآورندگان (شامل

نویسندگان، مصنفان، مؤلفان، مصححان و مترجمان) هستند؛ درحالی که علاوه بر پدیدآورندگان، ناشران، تصویرگران و ویراستاران و... در فرایند تولید یک کتاب مشارکت دارند. برخی از صاحب نظران، کتاب سال را مؤلف محور می دانند و معتقدند که در این جایزه، به سایر عناصر دخیل در فرایند تولید کتاب بی توجهی می شود و بهتر است در ارزیابی به آن‌ها نیز توجه شود. علاوه بر این مسأله، تعدد جوایز و تشویق تعداد زیادی از پدیدآورندگان را در کاهش ارزش و جایگاه کتاب سال، تأثیرگذار می دانند.

مصاحبه‌شوندگان پایین بودن ارزش مادی جوایز کتاب سال، نسبت به جوایزی نظیر جلال آل احمد که به نظر باید زیر مجموعه کتاب سال باشد را یکی دیگر از عوامل مؤثر بر کاهش ارزش کتاب سال را می دانند. البته از طرفی براساس منابع منتشر شده، برخی از اساتید معتقدند باید ارزش مادی جوایز به اندازه‌ای باشد که خود تبدیل به هدف نشود و در نتیجه لازم نیست خیلی گران باشد. مشکل دیگر، از دیدگاه مشارکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها، بی توجهی به ارزش معنوی جایزه است که توجه به بخش معنوی می تواند به ارزشمندی جایزه کمک نماید؛ در وضعیت فعلی تنها جایزه‌ای داده می شود و تمام می شود و هیچ کمک دیگری به پدیدآورنده نمی شود. اختصاص تسهیلاتی به برگزیدگان برای دسترسی به محتوا و منابع اطلاعاتی مورد نیازشان، معرفی آن‌ها به نهادهای علمی و نخبگان، رایزنی با سازمان‌ها و دانشگاهی برای اختصاص امتیاز بالا به کتاب‌های برگزیده و... از اهمیت بالایی برخوردار است که تاکنون مورد توجه قرار نگرفته است.

یکی از مهم‌ترین مسائلی که باید در برنامه‌های دبیرخانه جایزه کتاب سال قرار گیرد، بازاریابی است. با وجود این که کتاب سال یک جایزه ملی است ولی برخی از صاحب نظران معتقدند که حتی درصد نسبتاً قابل توجهی از جامعه فرهیخته هم شناختی از کتاب سال ندارند و نمی‌دانند کتاب سال چه زمانی برگزار می‌شود؟ چه طور برگزار می‌شود؟ و بر اساس چه معیارهایی کتاب‌ها، انتخاب می‌شوند؟ و این عدم آگاهی، شامل پدیدآورندگان هم می‌شود و آن‌ها اطلاعی از زمان انتشار فراخوان کتاب سال ندارند. مصاحبه‌شوندگان معتقدند روی برند کتاب سال کار نشده و برندسازی اتفاق نیفتاده است؛ همین مسأله به جایگاه کتاب سال در جامعه آسیب می‌زند.

پایین بودن بودجه کتاب سال، امکان اختصاص بودجه‌ای برای اطلاع‌رسانی، تبلیغات و نظایر آن‌ها به دست‌اندرکاران نمی‌دهد. صاحب نظران معتقدند شاید کمک گرفتن از حامیان مالی مثل بانک‌ها و شرکت‌ها راه چاره‌ای باشد که البته آن هم نیازمند برندسازی و تعامل بالاست.

ب) کاستی‌ها و نقاط ضعف فعالیت‌های اجرایی جایزه کتاب سال

یکی از عوامل موفقیت یا عدم موفقیت هر جشنواره‌ای، به نحوه برگزاری آن برمی‌گردد و نحوه برگزاری کتاب سال به دلیل گستره فعالیت و درگیری حجم عظیمی از داوران و اعضای هیأت علمی و همچنین ذی‌نفعان نظیر ناشران و پدیدآورندگان و... از اهمیت فراوانی برخوردار است. مسائل کلیدی بسیاری با فرایند برگزاری کتاب سال مرتبط هستند. نخستین و شاید کلیدی‌ترین مسئله در ارزیابی روندهای اجرایی کتاب سال کمبود بودجه است که بر بخش‌های زیادی از جایزه اثرگذار است و بدون داشتن بودجه کافی نمی‌توان آن را اداره کرد. بر اساس نظر مدیران برگزاری جایزه، در سال‌های اخیر، میزان بودجه اختصاص یافته پاسخگوی نیازها نبوده است. کلیدی‌ترین هزینه‌های جایزه، مانند حق‌الزحمه داوران، هزینه برگزاری همایش، دبیرخانه و جایزه برندگان وابسته به بودجه است که کمبود آن به جایزه آسیب می‌زند. تأمین نبودن بودجه برگزاری جشنواره کتاب سال، سبب شده تا پرداخت حق‌الزحمه داوران با مشکل و با تأخیر بسیار همراه باشد و این مسأله می‌تواند در فرایند داوران تأثیر منفی داشته باشد، البته پرداخت مبالغ اندکی برای داوران نیز آسیب دیگری است که ممکن است فرایند داوران عمیق و منصفانه را با مشکل همراه سازد. مشکل دیگر مرتبط با بودجه، وابستگی صرف جایزه به بودجه دولتی است و مانند بسیاری از جوایز بین‌المللی، اگر امکان جذب حمایت‌های مالی سازمان‌های دیگر فراهم می‌شد، می‌توانست برگزاری جایزه را ارتقاء دهد.

نگهداری آرشیوی از کتاب‌هایی که جوایز مختلف ملی را کسب می‌کنند از ارزش و اهمیت بالایی برخوردار است. این آرشیو نه تنها می‌تواند برای پژوهشگران مفید باشد بلکه برای ناشران و پدیدآوران در دسترسی به الگوهای مناسبی از کتاب‌ها دارای اهمیت. یکی از انتظارات آن است که دبیرخانه این جایزه همانند یک موزه یا یک آرشیو از همه کتاب‌هایی که برنده شده‌اند حفاظت کند و آن‌ها در دسترس قرار دهند، ولی به دلیل کمبود فضا، آرشیو کاملی از این کتاب‌ها توسط مجریان آن نگهداری نمی‌شود و این خود یک آسیب بزرگ است.

از دیگر مشکلات جشنواره، نبود تعامل مستمر با برگزیدگان است به طوری که تنها جایزه‌ای برگزار می‌شود و تمام می‌شود. مطرح کردن کتاب به مناسبت‌ها مختلف، دعوت از برگزیدگان در مراسم مختلف، حضور آن‌ها در رسانه ملی و... می‌تواند بر میزان تأثیرگذاری جایزه بیفزاید و اهمیت و جایگاه کتاب سال را افزایش دهد. علاوه

بر پدیدآورندگان توجه به ناشران که مطمئناً در ارزشمندی کتاب بی‌تأثیر نبوده‌اند نیز در این میان از اهمیت بالایی برخوردار است که متأسفانه در سال‌های گذشته مورد بی‌توجهی قرار گرفته‌اند.

از دیگر مشکلات برگزاری کتاب سال، بی‌نظمی در برگزاری کتاب است که هم برگزارکنندگان را دچار مشکل می‌کند و هم جماعت مخاطب را. هرچه این مراسم با آراستگی و نظم بیشتری برگزار شود، به ارتقای شأن جایزه خواهد افزود. در کنار بی‌نظمی در زمان برگزاری، عامل دیگری در برنامه‌ریزی تأثیر منفی می‌گذارد و آن تشریفات بسیاری است که به مناسبت حضور رئیس‌جمهور رعایت می‌شود. حضور رئیس‌جمهور افزون بر اعتبار بخشی به جایزه، چالش‌هایی نیز به همراه دارد. به دلیل حضور ریاست جمهوری سخت‌گیری‌های بیشتری برای ورود و خروج مهمانان می‌شود؛ اهل فرهنگ معمولاً با چنین فضا‌هایی نمی‌توانند ارتباط برقرار کنند و این آسیب‌زا است. البته حضور ریاست جمهوری در این مراسم نشان می‌دهد که این جایزه کاملاً دولتی است.

عدم تبیین دلایل موفقیت کتاب و همچنین مطرح نشدن تجربیات برگزیدگان که می‌تواند مورد استفاده دیگر پدیدآورندگان قرار گیرد از دیگر مشکلاتی فرایند برگزاری جایزه کتاب سال است که از سوی صاحب‌نظران مطرح شده است.

بر اساس یافته‌های پژوهش، مصاحبه‌شوندگان معتقدند دبیرخانه و کادر اجرایی آگاهی کاملی از نیازها و خواسته‌های شرکت‌کنندگان و جامعه مخاطب جشنواره در خصوص نحوه برگزاری ندارند و بررسی دقیقی درباره آنچه شرکت‌کنندگان فکر می‌کند انجام نگرفته است.

فعال نبودن دبیرخانه در طول سال برای داوری مستمر آثار منتشر شده، یکی دیگر از مشکلاتی است که از سوی مصاحبه‌شوندگان مطرح شده است. زمان کم بررسی آثار، تقریباً ۳ ماه برای بررسی بالغ بر ۳۵ هزار عنوان، دقت فرایند داوری کار کاهش می‌دهد. پویایی دبیرخانه جایزه کتاب سال می‌تواند به فراگیر شدن بررسی آثار، منجر و دقت بیشتری در بررسی‌ها اتفاق بیفتد.

از طرفی دیگر، کتاب سال بعد از برگزاری تمام می‌شود و هیچ پیوندی بین پدیدآورنده و سایر صنایع مرتبط با صنعت خلاقانه نظیر سینما و نظایر آن برقرار نمی‌کند. در حالی که برگزاری جایزه کتاب سال باید اول کار باشد و بتواند با مطرح کردن کتاب، جایگاه ممتازی به آن در بین جامعه مخاطبان فراهم کند.

در نهایت، کمبود بودجه برای پرداخت به‌موقع هزینه‌های داوری، اطلاع‌رسانی و تبلیغات کتاب سال، فرایند اجرای کتاب سال را با دشواری مواجه می‌کند.

ج) مسائل و مشکلات فرایند و معیارهای داوری و عملکرد داوران جایزه کتاب سال

یکی از مهم‌ترین مسائل هر جشنواره علمی، فرایند داوری، گزینش داوران متخصص و توانمند و معیارهای مورد استفاده در این فرایند است. مهم‌ترین مسائلی که در حوزه داوری از سوی صاحب‌نظران مطرح شده به‌شرح زیر قابل جمع‌بندی است:

یکی از مهم‌ترین مسائل فرایند داوری، انجام داوری به‌صورت منصفانه و بی‌طرفانه است فارغ از گرایش‌های ایدئولوژیکی و سیاسی. بر اساس نظر صاحب‌نظران، برخی جانب‌داری‌های ایدئولوژیکی، سیاسی و روابط حاکم در برخی از سال‌ها، مشاهده شده است و این بر اعتبار و جایگاه کتاب سال آسیب زده است. بر اساس نتایج، اصلی‌ترین دلیل این مسأله را وابستگی بیش از حد جایزه کتاب سال به دولت و مدیران دولتی می‌دانند و معتقدند نبود استقلال کامل جایزه، موجب می‌شود ناخواسته در دوره‌هایی نگاه ایدئولوژیک و سیاسی داوران بر داوری‌ها تأثیرگذار باشد. شرکت‌کنندگان در فرایند مصاحبه معتقدند، چنین نگاهی موجب می‌شود تا از اعتبار جایزه کاسته شود و مشارکت در آن ضعیف‌تر گردد.

در کنار مسائل مطرح‌شده، معیارهای داوری از اهمیت فراوانی در برگزایی کیفی هر جشنواره‌ای دارد و از سوی شرکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها مورد تأکید قرار گرفته است. توجه و استفاده از معیارهای کیفی به جای معیارهای کمی، باید موردتوجه قرار گیرد. توجه به شاخص‌های کمی و ظاهری و بی‌توجهی به میزان تأثیرگذاری کتاب‌ها در حوزه علمی موردنظر، یکی از مهم‌ترین آسیب‌های مرتبط با معیارهای داوری است. از طرفی دیگر، صاحب‌نظران معتقدند معیارهای داوری و انتخاب کتاب سال مشخص نیست، با شفاف شدن این ملاک‌ها و معیارها، خود صاحبان اثر نیز با در نظر گرفتن این خصوصیات، از ارائه هرگونه آثار ضعیف برای ارزشیابی خودداری می‌کنند؛ بنابراین، اگر معیارهای داوری شفاف و روشن باشد می‌تواند در فرایند داوری تأثیر مثبت داشته باشند. نکته دیگر در خصوص معیارهای داوری، این است که معیارها مبتنی بر تحولات صنعت نشر به‌روز نمی‌شوند و لازم است به‌صورت مستمر این معیارهای ارزیابی و اصلاح شوند.

علاوه بر معیارهای داوری، انتخاب داوران و معیارهای گزینش داوران از اهمیت بالایی از دیدگاه شرکت کنندگان در مطالعه حاضر، برخوردار است. تربیت نشدن داوران کارآزموده در نظام دانشگاهی فرایند داوری را با مشکلاتی همراه ساخته و همه جشنواره‌هایی که فرایندهای داوری علمی دارند با این مشکل مواجه هستند. کارشناسان معتقدند در مواقعی گزینش داوران بر پایه دوستی‌ها و ارتباط‌ها شکل می‌گیرد و سال‌های سال، این حضور ادامه می‌یابد که می‌تواند بر روند داوری‌ها اثر منفی بگذارد؛ هر چند برخی دیگر معتقدند انتخاب داوران درست انجام می‌شود و از داوران باصلاحیت برای داوری بهره برده می‌شود.

مشخص نبودن داوران کتاب سال یکی دیگر از مشکلاتی است که از سوی صاحب‌نظران مطرح شده است. شرکت کنندگان در فرایند پژوهش معتقدند داشتن یک آیین‌نامه دقیق و منسجم در گزینش بهتر تیم داوری ضروری است و در حال حاضر چنین آیین‌نامه‌ای وجود ندارد.

در کنار انتخاب داوران، ارسال کتاب به داورانی که از صلاحیت علمی در حوزه موضوعی کتاب مورد داوری، برخوردارند از دیگر مشکلاتی است که از سوی برخی از حاضران در گروه کانونی مطرح شده است، مشاهده می‌شود کتاب برای داوری ارسال می‌شود که هیچ آثاری در آن حوزه منتشر نکرده است، مثلاً ارسال تصحیح برای کسی که هیچ وقت اثری را تصحیح نکرده است.

مشکل دیگر، وجود معیارهای فنی و ظاهری نظیر چاپ مناسب، طرح روی جلد، صفحه‌آرایی و... که داوران علمی دانشی در باره آن‌ها ندارند، ممکن است مسأله نمره‌گذاری را با مشکل همراه سازد و همین مسائل بر انتخاب یا عدم انتخاب یک اثر تأثیرگذار باشد، درحالی‌که در این نمره‌دهی دقت کافی مبذول نشده است و البته، فرصت اندکی که به داوران برای ارزیابی کتاب داده می‌شود، باعث می‌شود آن‌ها را به‌طور سطحی تورق کنند و درنهایت عجله و شتاب‌زدگی رأی خود را بنویسند که خود در انتخاب کتاب سال مشکلاتی ایجاد می‌کند.

یکی از مسائل مهمی که در فرایند داوری مورد توجه قرار نمی‌گیرد میزان تأثیرگذاری کتاب در جامعه علمی و همچنین تولید سایر آثار علمی است و زمان کوتاه یک‌ساله، اجازه ارزیابی چنین تأثیرگذاری را نمی‌دهد. مصاحبه‌شوندگان معتقدند در وضعیت فعلی تأثیرگذاری کتاب‌ها بر آثار دیگر و همچنین جریان‌سازی علمی آن‌ها مورد داوری قرار نمی‌گیرد و بهتر است این معیار هم به معیارهای ارزیابی اضافه شود؛ البته این

ارزیابی برای کتابی که سال گذشته منتشر شده منطقی نیست و باید چند سال از انتشار اثر گذشته باشد.

از دیگر مشکلاتی که در اجرای جایزه قابل‌رؤیت است، نقش کم‌رنگ عامه مردم در جریان جایزه کتاب سال و بی‌توجهی به نظرات و دیدگاه‌های آن‌ها در فرایند داوری است و به‌نوعی جایزه بیشتر با نخبگان جامعه در ارتباط است؛ و همین مسأله باعث می‌شود نگاه مردم و جامعه مخاطبان در فرایند داوری لحاظ نشود و باعث کم‌رنگ شدن تأثیر جایزه، در سرنوشت کتاب‌های برگزیده، می‌شود.

از نکات برجسته دیگر در داوری و ارزیابی آثار برای گزینش کتاب سال، ترکیب تیم داوری است و ضرورت حضور داورهای جوان در کنار داوران کهنه‌کارتر است. مشکل بیشتر از تفاوت بین دیدگاه‌ها و نوع نگاه آن‌ها برمی‌گردد. بر اساس یافته‌ها، این مسئله از دو منظر قابل بررسی است، نخست آنکه داورهای جوان نماینده افکار پدیدآوران نسل جوان‌تر هستند و با علایق نسل جدید آشنایی بیشتری دارند که شاید بر داوری آن‌ها تأثیرگذار باشد و نکته دیگر انتقال دانش ارزیابی و داوری از داوران کهنه‌کارتر به داوران جوان‌تر است.

تنوع بسیار گسترده حوزه‌های موضوعی مورد ارزیابی، از دیگر مسائل مهم جایزه کتاب سال است. صاحب‌نظران معتقدند ضرورتاً نیازی نیست به‌صورت مستقل به همه موضوعات جایزه داده شود، حتی اگر کتاب خیلی ارزشمندی در آن‌ها منتشر نشده باشد. این مسأله نه‌تنها ارزیابی دقیق کتاب‌ها، با مشکل همراه می‌کند بلکه تعداد زیاد جایزه، باعث کاهش اعتبار جایزه می‌شود.

درنهایت، بر اساس سیاست‌های سال‌های گذشته، فقط آثاری مورد داوری قرار می‌گیرند که به دبیرخانه ارسال می‌شوند (هرچند در بسیاری از دوره‌ها دبیرخانه نیز خود به شناسایی آثار بر اساس آثار دریافتی از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی می‌کرد)، همین مسأله سبب می‌شود بعضی از آثار ارزشمند اصلاً وارد فرایند داوری نشوند.

د) راهکارهای بهبود برگزاری جایزه کتاب سال

راهکارهای ارائه‌شده از سوی صاحب‌نظران و کارشناسان در مطبوعات و همچنین پیشنهادهای عوامل اجرایی، داوران، کارشناسان و صاحب‌نظران شرکت‌کننده در مصاحبه‌ها و گروه کانونی به شرح زیر است:

- جذب مشارکت انجمن‌ها و نهادهای علمی در فرایند داوری می‌تواند بر جامعیت و

دقت فرایندهای داوری تأثیر مثبتی داشته باشد و از سوگیری‌های احتمالی جلوگیری کند.

- در کنار جوایز مادی نظیر اهداء سکه، جوایز معنوی نظیر معرفی پدیدآورنده و کتاب برتر به جامعه، فراهم کردن فرصتی برای ارائه تجربیات برگزیدگان، دسترس پذیری کتاب‌ها و سایر منابع برای انجام پژوهش‌ها و همچنین معرفی به سازمان‌ها نظیر بنیاد ملی نخبگان و نظایر آن‌ها در دستور کار نهاد کتاب سال قرار گیرد.

- کتاب محصولی است که گروه‌ها و عوامل مختلفی در کنار پدیدآورنده، در شکل‌گیری آن‌ها نقش دارند از مهم‌ترین آن‌ها ناشران هستند که در فرایند انتخاب کتاب سال به ناشران این آثار هم توجه جدیدی صورت گیرد و به معرفی و قدردانی از آن‌ها نیز اقدام شود؛

- با توجه به تعداد جوایز حوزه کتاب چه در بدنه دولت چه غیر آن، بهتر است تقسیم وظایف در خصوص جوایز کتاب صورت گیرد و جایگاه جوایز مشخص شود.

- به جای اینکه در هر رشته به اثری جایزه بدهیم بهتر است به چند اثر خوب، جایزه بدهیم و از تعدد جوایز کتاب سال بپرهیزیم.

- با توجه به کمبود بودجه، پیشنهاد می‌شود از حامیان مالی نظیر بانک‌ها و سازمان‌ها و یا در قالب وقف برای برگزاری و اهدای جایزه کمک گرفته شود.

- با توجه به اهمیت کتاب‌های برگزیده، فضایی مستقل نظیر کتابخانه، به کتاب‌های برگزیده اختصاص یابد و امکان دسترسی به آن‌ها برای آحاد جامعه و پدیدآورندگان و ناشران فراهم شود.

- با توجه به اینکه یکی از مهم‌ترین عوامل در ارزیابی کتاب، میزان تأثیرگذاری آن در گذر زمان است، پیشنهاد می‌شود کتاب سال فقط کتاب‌های یک سال را داوری نکند و علاوه بر معیارهای معمول، معیارهایی در راستای ارزیابی اثرگذاری کتاب نیز مورد توجه قرار دهد.

- برای برنامه‌ریزی دقیق‌تر کتاب سال، روز ثابتی برای برگزاری کتاب سال در تقویم کشور اختصاص یابد و آن تغییر نیابد.

- بهتر است در روش‌های معرفی کتاب‌های برتر، اصلاحاتی انجام شود مثلاً برای هر کتاب، مشخصات، چکیده‌ای تفصیلی به همراه دلایل داوران برای انتخاب آن به عنوان کتاب سال، منتشر شود تا سایر پدیدآورندگان، ناشران و خوانندگان ضمن آشنایی با دلایل انتخاب داوران با معیارهای کتاب خوب آشنا شوند.

- شایسته است مؤسسات، مجامع فرهنگی و رسانه‌ها - به ویژه رسانه ملی - توجه

- بیشتری به کتاب سال و معرفی آثار و پدیدآورندگان به جامعه ایفا کنند.
- ارزیابی دوره‌ای معیارها و همچنین داوران (بر اساس فرم‌های ارائه شده و نیز ارزیابی دقیق) در دستور کار نهاد کتاب سال قرار گیرد.
- تلاش در راستای کاهش روابط و توجه به ضوابط انتخاب کتاب در دستور کار دبیرخانه کتاب سال قرار گیرد و در حد امکان، داوری کتاب‌ها، در مرحله نهایی از سوی کسانی انجام گیرد که بی‌طرفی کاملی دارند و روابط دوستان یا سایر عوامل بر نظر آن‌ها تأثیرگذار نباشد.
- در زمان برگزاری اختتامیه فرصتی کوتاه برای برگزیدگان داده شود تا تجربیات و مشکلات احتمالی که در فرایند تولید کتاب با آن‌ها مواجه بودند را با حاضران در میان بگذارند.
- برای انتخاب کتاب برتر سال در هر رشته‌ای، از نهادهای علمی غیروابسته به دولت نظیر انجمن‌های علمی و دانشگاه‌ها و... کمک گرفته شود.
- شایسته است ملاک‌ها و معیارها داوری شفاف و اعلام شود. با شفاف شدن این ملاک‌ها و معیارها، خود صاحبان اثر نیز با در نظر گرفتن این خصوصیات، از ارائه آثار ضعیف برای ارزشیابی خودداری می‌کنند.
- کمیته‌های داوری را از اول سال و به صورت مداوم تشکیل بدهند تا کتاب‌های به مرور ارزیابی شود تا بدون عجله و با صرف وقت کافی فرایند داوری انجام شود.
- به منظور مشارکت عامه مردم در کتاب سال، پیشنهاد می‌شود مانند جشنواره فیلم فجر که فیلمی از نگاه مردم انتخاب می‌شود، کتابی هم بر اساس سلیقه و انتخاب مردم به عنوان کتاب سال انتخاب شود.
- در وضعیت فعلی شبکه‌ای از روابط در ارزیابی کتاب سال شکل گرفته است که باید از هم پاشیده شود و عملکرد داوران در گذر زمان مورد ارزیابی دقیق قرار گیرد و بسته به ضرورت مورد بازبینی قرار گیرند.
- صداوسیما و سایر رسانه‌های ارتباطی، در معرفی برگزیدگان و نقد و بررسی کتاب‌هایشان اهتمام ویژه‌ای داشته باشند؛ مثلاً شبکه ۴ که شبکه نخبگان است در این فرایند می‌تواند نقش بسیار مهمی داشته باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر اساس یافته‌ها، مسائل و مشکلات کتاب سال را می‌توان در حوزه‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، روندهای اجرایی، داوری و معیارهای داوری آثار، دسته‌بندی کرد.

کتاب سال قدیمی‌ترین جایزه کتاب در ایران است که سی و پنج دوره آن برگزار شده و تجربیات بسیار ارزشمندی را تجربه کرده است و یکی از غنی‌ترین و ساختاریافته‌ترین جوایز حوزه کتاب در سطح کشور است. با وجود قوت‌ها و امتیازاتی که دارد هنوز از مشکلاتی رنجی می‌برد.

همپوشانی جایزه کتاب سال با جوایز دیگر و مشخص نبودن جایگاه آن نسبت به جوایزی چون جلال آل‌احمد، سبب کاهش شأن کتاب سال - که باید مهم‌ترین جایزه در سطح ملی باشد - شده است. وابستگی بیش از حد جایزه به بدنه دولت هم از نظر مادی و هم از نظر سیاست‌گذاری، انتخاب دبیر علمی، داوران و... سبب شده تا در دوره‌های محدودی، شاهد دخالت‌های مسئولان فرهنگی در رأی و نظر داوران باشیم و نگرش‌های ایدئولوژیکی، سیاسی و جانبدارانه در انتخاب و معرفی برگزیدگان تأثیرگذار باشد. اعتماد به جشنواره‌ها و جوایز مهم‌ترین اتفاقی است که می‌تواند در رشد و بالندگی و تأثیرگذاری آن‌ها مؤثر باشد و ضمن اقبال مردم و متولیان امر به جوایز، در ارتقا صنعت نشر تأثیرگذار باشد و مسئولان نهاد کتاب سال باید در این خصوص برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری مناسب‌تری داشته باشند.

توجه هم‌زمان به جوایز مادی و معنوی یکی از مهم‌ترین اتفاقاتی است که می‌تواند در جایزه کتاب سال مورد توجه قرار گیرد، صرف اهدای تعدادی سکه، هر چند ارزشمند است ولی تأثیر بلندمدتی در صنعت نشر و رشد و بالندگی آن نمی‌تواند داشته باشند و برگزیده‌شدن زمانی ارزشمند است که برگزیدگان و ناشران این آثار، شاهد اقبال جامعه و مسئولان و دست‌اندرکاران به کارهایشان باشند؛ بنابراین برنامه‌ریزی دقیق در راستای معرفی آثار برگزیده به شکل‌های متفاوت و الگوسازی و تسهیم دانش ناشران و برگزیدگان می‌تواند اثرگذاری بیشتری داشته باشد.

شاکله کلیدی هر جشنواره و جایزه انتخاب درست معیارهای داوری و یاری جستن از داوران باتجربه و متخصص و پایبندی به نظرات آن‌هاست. هرچقدر معیارهای داوری به صورت شفاف مشخص و در معرض قضاوت کارشناسان و متخصصان قرار گیرد می‌تواند تأثیرگذاری بیشتری داشته باشد. معرفی داوران هر حوزه موضوعی دقت و وسواس داوران افزایش داده و کاهش سوگیری و جانبداری در انتخاب کتاب‌ها مؤثر خواهد بود و توجه متولیان صنعت نشر را به نزدیک شدن به معیارهای داوری را افزایش می‌دهد. لازم به ذکر است، همکاری داوران متخصص و با تجربه زمانی محقق می‌شود که قدر زحمات آن‌ها دانسته شود و حق‌الزحمه درخوری برایشان در نظر گرفته شود و البته به موقع

هم پرداخت شود. بدون توجه به این مسائل، شاهد داوری‌ها سطحی و بدون بررسی عمیق محتوای کتاب خواهیم بود. پیشنهاد کاربردی برگرفته از نتایج پژوهش در سه حوزه سیاست‌ها و برنامه‌ها، روند اجرایی و داوری به شرح زیر ارائه می‌شود:

پیشنهاد‌های مرتبط با سیاست‌ها و برنامه‌ها

- با مطالعه دقیق جوایز حوزه کتاب تلاش شود هم‌پوشانی‌های موجود در جوایز به حداقل برسد و جوایز تکمیل‌کننده هم باشند و رویه‌های موجود در جوایز، به‌ویژه جوایزی که در مجموعه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برگزار می‌شود، یکسان باشد؛
- در کنار معرفی کتاب‌های برگزیده سال و اهدای جوایز به برگزیدگان، استانداردهای و الگوسازی از طریق شفاف‌سازی معیارهای داوری، انتشار ویژگی‌ها و دلایل انتخاب کتاب‌ها به‌عنوان کتاب سال، اشتراک دانش و تجربیات برگزیدگان و... در دستور کار قرار گیرد. در این فرایند به خدمت گرفتن خبرگزاری‌ها، نشریات و صداوسیما می‌تواند بسیار اثربخش باشد؛

- با وجود اینکه کتاب سال در مجموعه شبه‌دولتی برگزار می‌شود نهاد برگزارکننده باید از طریق انتخاب دبیر و هیأت علمی غیردولتی (که نگاه کاملاً غیردولتی داشته باشند) تلاش کند استقلال جایزه را حفظ و از سوءگیری‌های احتمالی سیاسی، ایدئولوژیکی و جانبدارانه حفظ کند؛

- برگزاری جلسات مستمر نقد و بررسی با حضور ناقدان و کارشناسان درباره بخش‌های مختلف کتاب سال شامل سیاست‌ها، آیین‌نامه‌ها، فرایندهای برگزاری جایزه و... و استفاده از نتایج این جلسات می‌تواند مؤثر باشد؛

- همان‌طور که کتاب محصول تلاش گروهی از افراد و سازمان‌هاست در فرایند برگزاری و تشویق کتاب سال، اشاره به این عوامل می‌تواند در ارتقاء صنعت نشر مؤثر باشد مثلاً معرفی ناشر در کنار پدیدآورنده و دادن لوحی به ناشر و سایر عناصر می‌تواند بسیار کمک‌کننده باشد؛

- کتاب سال مهم‌ترین جایزه کتاب کشور است و به‌نظر می‌رسد سایر جوایز مثل جایزه جلال آل احمد زیرمجموعه کتاب سال است و حتی بر اساس آیین دبیر علمی کتاب سال دبیر علمی جایزه جلال هم است، بنابراین جایزه کتاب سال باید بالاترین ارزش مادی و معنوی را در میان جوایز حوزه کتاب دارا باشد؛

- معرفی و اطلاع‌رسانی جایزه کتاب سال در کانون توجه دبیرخانه قرار گیرد و با

استفاده از رسانه‌های مختلف و در طول سال بسته به جامعه مخاطب کتاب سال به پدیدآورندگان، ناشران و عامه مردم معرفی شود. در واقع نوع معرفی کتاب سال از گروهی به گروه دیگر باید متفاوت باشد مثلاً برای ناشر معیارهای معرفی شود که آن‌ها بتوانند با توجه به آن معیارها کتاب ارزشمندتری از نظر محتوا و ظاهر به بازار عرضه کنند، برای عامه مردم در خصوص ارزشمندی کتاب‌های برگزیده و فرایند داوری معرفی شود تا شاهد استقبال مردم از کتاب‌های برگزیده باشیم و برای پدیدآورندگان درباره معیارهای داوری اطلاعاتی ارائه شود و...؛

- رایزنی با نهادهای فرهنگی و غیرفرهنگی نظیر بانک‌ها و صنایع برای مشارکت در برگزاری و حمایت مالی از جایزه، می‌تواند در برگزاری باشکوه‌تر جایزه و همچنین اطلاع‌رسانی و تبلیغ و در نهایت اثرگذاری جایزه بسیار مؤثر باشد.

پیشنهاد‌های مرتبط با فعالیت‌های اجرایی

- ایجاد کتابخانه‌ای با امکانات مناسب برای مطالعه، برای نگهداری کتاب‌ها همراه با ویژگی‌ها و دلایل برگزیده شدن آن‌ها می‌تواند شکل‌گیری کتاب‌های معیار کمک کند و همچنین به پژوهشگران، ناشران، پدیدآورندگان در دسترسی به کتاب‌های مناسب یاری رساند؛

- با برگزاری مراسم اختتامیه نه تنها کار دبیرخانه تمام نمی‌شود بلکه آغاز کار برای معرفی آثار برگزیده است. دبیرخانه مکانیزمی طراحی کند که پس از مشخص شدن کتاب‌های برگزیده، امکان معرفی آثار برگزیده در رسانه‌های گروهی، تسهیم دانش پدیدآورندگان و ناشرانی که آثارشان برگزیده شده، برگزاری کارگاه‌های برای تربیت پدیدآورندگان جوان با حضور برگزیدگان برگزیده و... در برنامه‌های کاری خویش قرار دهد و این روشی است که می‌تواند تأثیرگذاری کتاب سال را افزایش دهد؛

- مثل بسیاری از جشنواره‌های بین‌المللی لازم است تاریخ دقیق برای برگزاری جشنواره مشخص و اعلام شود و بر اساس هم نهاد برگزارکننده کتاب سال و هم ذی‌نفعان می‌توانند برنامه‌ریزی دقیق‌تری برای حضور در جشنواره داشته باشند؛

- برگزاری کارگاه‌هایی قبل یا بعد از مراسم اختتامیه، با حضور برگزیدگان سال‌های قبل و سال آخر، برای آشنایی نسل جوان می‌تواند در ارتقا و توسعه صنعت نشر بسیار مؤثر باشد؛

- ارزیابی دقیق از برگزاری مراسم اختتامیه جایزه کتاب سال صورت گیرد به نوعی که از حالت بسیاری رسمی مراسم کاسته شود به مراسمی لذت‌بخش برای مخاطب

تبدیل شود و متناسب با علائق و نیازهای جامعه شرکت‌کننده باشد و از سخنرانی‌های غیرضروری، تکراری و بی‌ارزش کاسته شود؛

- دبیرخانه به‌صورت کامل در طول سال فعال باشد و به ارزیابی آثار بپردازد تا فرصت کافی برای ارزیابی داوران وجود داشته باشد و حق‌الزحمه داوری داوران به‌موقع پرداخت شود و حق‌الزحمه‌ای باشد که با ارزش زمانی که داور محترم وقت می‌گذارد تناسب داشته باشد (لااقل در مراحل پایانی) تا انتظار داوری دقیق دور از انتظار نباشد؛

پیشنهاد‌های مرتبط با داوری

- با توجه به اینکه وجود داوری‌های یکسان ممکن است به شکل‌گیری شبکه‌ای از روابط منجر می‌شود لازم است هر سال تغییراتی در داوران و اعضای علمی شکل گیرد و از مکانیزم‌هایی ارسال‌نکردن آثار برای داورانی که با نویسنده آشنایی یا خصومتی دارند، استفاده از داوران مختلف مخصوصاً در مرحله نهایی، استفاده نکردن از داوران با گرایش‌های سیاسی و ایدئولوژیکی خاص و... استفاده شود؛

- در فرایند داوری و ارزیابی و اعلام اسامی برگزیدگان باید به استقلال نظر داوران احترام گذاشته شود و از هرگونه سوگیری خودداری شود و ضرورتی ندارد حتی مسئولان فرهنگی قبل از اعلام اسامی از آن‌ها مطلع شوند تا از اعمال نظر مسئولان کشوری و فرهنگی جلوگیری شود؛

- اسامی داوران کتاب سال اعلام شود تا قضاوت مردم بیش از آنکه متوجه وزارت ارشاد باشد که یک مفهوم کلی است، معطوف داوران خواهد شد. در این صورت داوران مسئولیت انتخاب‌هایشان را به عهده می‌گیرند و در نتیجه در فرایند داوری درست عمل می‌کنند؛

- یکی از مهم‌ترین عناصر هر جشنواره علمی، وجود معیارهای مناسب داوری است، بدون آن عملاً جایزه از ارزش و اعتبار کافی برخوردار نخواهد بود؛ بنابراین بررسی دقیق معیارهای داوری به‌صورت ادواری از اهمیت بالایی برخوردار است؛ مثلاً نیازی نیست معیارهای داوری ظاهری کتاب با معیارهای محتوایی هم‌زمان از سوی یک داور مورد ارزیابی قرار گیرد و لازم است کتاب‌هایی که به مرحله نهایی می‌رسد این دو گروه از معیارها به صورت جداگانه از سوی داوران متفاوتی ارزیابی شوند.

- توجه به معیارهایی نظیر میزان نوآوری، تأثیرگذاری در علم، بدیع بودن موضوع و... که نشان از کیفیت آثار دارد در کتاب معیارهای کمی جدی‌تر مورد توجه قرار گیرد؛

- معیارهای داوری و وزن هر معیار به صورت شفاف از طریق رسانه‌های جمعی اطلاع‌رسانی شود، این اطلاع‌رسانی همه به شناخت بهتر ذی‌نفعان از معیارها و در نتیجه به کارگیری آن‌ها در انتشار و خلق اثر کمک می‌کند و هم به ارزیابی جدی آن‌ها منجر می‌شود و نتایج برای دبیرخانه قابل استفاده خواهد بود؛

- ارزیابی فرم‌های داوری از اهمیت بالایی برخوردار است و به دبیرخانه در انتخاب و استفاده از داوران دقیق و منصف و همچنین اصلاح فرم‌ها کمک می‌کند، بنابراین ارزیابی فرم‌های داوری از سوی داورانی خارج از داوران کتاب سال، پیشنهاد می‌شود؛ - در بخش خاص نظیر تصحیح کتاب و یا ترجمه حتماً باید از داورانی استفاده شود که قبلاً کارهای متعدد مشابه در حوزه تصحیح و ترجمه را به سرانجام رسانده‌اند و صلاحیت کافی برای داوری آن کتاب‌ها را دارند. صلاحیت کافی موضوعی به‌تنهایی کفایت نمی‌کند؛

- مشارکت مردم در انتخاب یک کتاب بر اساس نظر خوانندگان (نظیر آنچه در جشنواره فیلم فجر اتفاق می‌افتد) می‌تواند در تأثیرگذاری کتاب سال مؤثر باشد؛ مثلاً اسامی کتاب‌هایی که برای عموم مردم نه متخصصان نگارش یافته، منتشر شود و با اطلاع‌رسانی دقیق و با درخواست بیان دلایل انتخاب از مردم خواسته شود نسبت به امتیازدهی اقدام کنند و اثری از نگاه مردم به عنوان کتاب سال انتخاب شود؛

- به جای انتخاب کتاب سال در حوزه‌ای موضوعی بسیار مختلف، کتاب سال تنها به انتخاب کتاب‌هایی پردازد که واقعاً بالغ بر ۹۰ درصد ویژگی‌های مطرح شده در معیارهای داوری را کسب کرده باشد و لزوماً نیازی به انتخاب کتاب در همه حوزه‌های موضوعی نیست.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مأخذ

اوجبی، علی (۱۳۸۵). کالبدشکافی جشنواره کتاب سال: در گفتگو با علی اوجبی. گفتگو از محمد رضایی. کتاب ماه کلیات، شماره ۱۰۹، ۱۱۰ و ۱۱۱، ۵-۸.

ایسنا (۱۳۹۵). تأثیر ترامپ ر جایزه کتاب سال ایران (میزگرد). بازیابی ۸ فروردین ۱۴۰۲. قابل دسترس:

<https://www.isna.ir/news/95111711972>

باطنی، محمدرضا (۱۳۶۸). کتاب سال در ترازو. نشریه آدینه. شماره ۳۶، ۱۲-۱۳.

جام جام آنلاین (۱۳۹۵). جایزه کتاب سال حاشیه نشین جشنواره‌ها (میزگرد). بازیابی ۲۵ بهمن ۱۴۰۱. قابل دسترس: jamejamonline.ir/online/2723188365899208025

جایزه کتاب سال حاشیه‌نشین جشنواره‌ها (۱۳۹۵). گفتگو از کمیل انتظاری. بازیابی ۱۵ اسفند ۱۴۰۱. قابل دسترس در: <https://jamejamonline.ir/004Btv>

جعفریان، رسول (۱۳۹۲). ماجرای نیامدن رئیس جمهور به مراسم کتاب سال/ انصراف جعفریان از ممیزی. بازیابی ۲۰ اسفند ۱۴۰۱. قابل دسترس: khabaronline.ir/x4SJ2

حلقه وصل (۱۳۹۶). افزایش جایزه کتاب سال از دوره بعد/ کاهش جایزه بخش ترجمه در این دوره (میزگرد). بازیابی ۱۵ فروردین ۱۴۰۲. قابل دسترس: <http://hvasl.ir/news/36738>

خبرگزاری تسنیم (۱۳۹۴). اعتراض محمدمهدی سیار به حذف احتمالی شعر از جایزه کتاب سال. بازیابی ۲۰ بهمن ۱۴۰۱. قابل دسترس: <https://tn.ai/795916>

خبرگزاری شبستان (۱۳۹۳). جایزه کتاب سال باید جایگاه واقعی خود را در حوزه کتاب پیدا کند (میزگرد). بازیابی ۱۵ فروردین ۱۴۰۲. قابل دسترس: <http://shabestan.ir/detail/News/408482>

خبرگزاری مهر (۱۳۹۶). نام داوران جایزه کتاب سال به‌رغم وعده مسئولان باز هم مخفی ماند! (گزارش). بازیابی ۲۰ بهمن ۱۴۰۱. قابل دسترس: mehrnews.com/xKYWH

خبرگزاری مهر (۱۴۰۰). باید در سیاست‌های جوایز کتابی کشور تجدیدنظر شود (گزارش). بازیابی ۲۱ فروردین ۱۴۰۲. قابل دسترس: mehrnews.com/xXjS7

سپهر، فرشته؛ فانی، کامران؛ حسینی‌جوادی، زهرا (۱۳۹۵). روند ارائه جوایز کتاب در ایران از آغاز تاکنون. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات. ۲۷ (۳)، ۴۱-۵۶.

طباطبائی، سیدسعیدرضا (۱۳۹۶). جوایز ادبی غیردولتی در ایران. زیر نظر علی اصغر سیدآبادی. دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی معاونت امور فرهنگی و ارشاد اسلامی. تهران: خانه کتاب.

محبی، مه‌ری (۱۴۰۰). مطالعه تطبیقی متن و تصویر در کتاب‌های برگزیده مسابقه کالدکات سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۰ م. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه نیشابور، دانشکده هنر.

مختاری، سمیه (۱۳۹۶). بررسی رمان‌های برگزیده جایزه ادبی او در دهه ۹۰. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

معمار، ملیسا (۱۳۹۸). ویارویی داوران کتاب سال با منتقدان ادبیات کودک: کتاب سال باید ایده، تفکر و پرداخت نویی داشته باشد (گزارش). خبرگزاری کتاب ایران. تاریخ بازیابی ۲۲ فروردین ۱۴۰۲. قابل دسترس:

<https://www.ibna.ir/vdchmxniv23nqxd.tff2.html>

مهدوی‌راد، محمدعلی (۱۳۹۶). منتقدان منصف نتایج کتاب سال را نقد کنند. در گفتگو با محمدعلی مهدوی‌راد. خبرگزاری کتاب ایران (ایبنا). بازیابی ۲۰ اسفند ۱۴۰۱. قابل دسترس در:

<https://www.ibna.ir/vdce7f8wvjh8nni.b9bj.html>

میزگرد (۱۳۷۹-۱۳۸۲) کتابی که جایزه تقدیر بگیرد کتاب سال است: نشستی با داوران بخش داستان کتاب سال. کتاب ماه کودک و نوجوان، شماره ۴۱-۴۲، ۳۳-۳۹.

میزگرد (۱۳۸۱). میزگرد نقد و بررسی جشنواره معرفی کتاب سال جمهوری اسلامی ایران: به مناسبت بیستمین سال جشنواره. کتاب ماه کلیات، ۶ (۲)، ۲۰-۴۳.

میزگرد (۱۳۸۳). جایزه کتاب سال به سود نویسنده است یا کتاب؟ (گزارش). گزارش از نگار پدارم. کتاب ماه کودک و نوجوان. شماره ۸۹، ۷-۱۱.

نهاد کتاب سال و نقد جامعه شناسان ایران (گفتگو). گفتگو از احمد عبداللهزاده بارفروش. کتاب ماه علوم اجتماعی. ۱۳۸۰، شماره ۴۱-۵۲، ۱۲-۱۷.

نیکجو، معصومه (۱۳۹۷). حق پاداش و جایزه در حقوق مالکیت ادبی و هنری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. قم: موسسه آموزش عالی طلوع مهر.

وبسایت جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۲). درباره جایزه. بازیابی شده در ۲۶ شهریور ۱۴۰۲، از

<https://ketabsal.ketab.ir/Forms/History.aspx>

Batani, M. R. (1989). Book of the Year on the Scale. Adineh Magazine, No. 36, 12-13. [In Persian]

Book of the Year Institution and the Critics of Iranian Society (Conversation). Interviewed by Ahmad Abdullah Zadeh Barforush. Ketab Mah-e Ilm-e Ejtema'I, 2001, No. 41-52, 12-17. [In Persian]

Creswell, J. W (2009). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. Third Edition, CA: Sage Publications.

Halghehvasl. (2017). Tehran: Increase in the Book of the Year Award for the Next Cycle/ Decrease in the Translation Section Award (Panel Discussion). Retrieved March 28, 2023, from <http://hvasl.ir/news/36738> [In Persian]

Islamic Republic of Iran Book of the Year Award Website. (2023). About the Award. Retrieved September 17, 2023, from <https://ketabsal.ketab.ir/Forms/History.aspx> [In Persian]

- ISNA. (2016). The Impact of Trump on the Iranian Book of the Year Award (Panel Discussion). Retrieved March 28, 2023, from <https://www.isna.ir/news/95111711972> [In Persian]
- Ja'farian, R. (2013). The Story behind the President's Absence from the Book of the Year Ceremony/ Ja'farian's Resignation from Judging. Retrieved March 11, 2023, from khabaronline.ir/x4SJ2 [In Persian]
- Jame Jam Online. (2016). The Marginalized Book of the Year Award in Festivals (Panel Discussion). Retrieved February 14, 2023, from jamejamonline.ir/online/2723188365899208025 [In Persian]
- Mahdavi Rad, M. (2017). Fair Critics Should Critique the Results of the Book of the Year (Interview). Retrieved March 11, 2023, from <https://www.ibna.ir/vdce7f8wvjh8nni.b9bj.html> [In Persian]
- Mammar, M. (2019). Controversy between the Book of the Year Judges and Children's Literature Critics; The Book of the Year Should Have Ideas, Thought, and Innovative Approach (Report). Iran Book News Agency. Retrieved March 31, 2023, from <https://www.ibna.ir/vdchmxniv23nqxd.tft2.html> [In Persian]
- Marginalized Book of the Year Award (2016). Interview with Kamel Entezari. Retrieved March 6, 2023, from <https://jamejamonline.ir/004Btv> [In Persian]
- Meeting. (2000-2003). The Book that Deserves the Appreciation Award is Book of the Year: Panel Discussion with the Judges of the Fiction Section of the Book of the Year. Ketab Mah-e Kudak va Nowjavan, No. 41-42, 33-39. [In Persian]
- Meeting. (2002). Panel Discussion and Review of the Introduction of the Book of the Year of the Islamic Republic of Iran Festival: On the Occasion of the Twentieth Anniversary of the Festival. Ketab Mah-e Koliyat, 6(2), 20-43. [In Persian]
- Meeting. (2004). Is the Book of the Year Award for the Author's Benefit or for the Book? (Report). Report by Negar Pendaram. Ketab Mah-e Kudak va Nowjavan, No. 89, 7-11. [In Persian]
- Mehr News Agency. (2017). The Names of the Book of the Year Award Judges Remain Hidden Despite Promises! (Report). Retrieved February 14, 2023, from mehrnews.com/xKYWH [In Persian]
- Mehr News Agency. (2021). The Literary Book Awards Policies Need to be Reviewed (Report). Retrieved March 31, 2023, from mehrnews.com/xXjS7 [In Persian]
- Miles, M. B. Huberman, A. M. Saldana, J. (2019). Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook (Fourth Edition). Washington DC: SAGE Publications, Inc,
- Mohabi, M. (2021). A Comparative Study of Text and Image in the Selected Books of the Caldecott Competition from 2010 to 2020. Master's Thesis. Neyshabur University, Faculty of Art.
- Mokhtari, S. (2017). A Study of the Selected Novels of the Vav Literary Award in the 90s. Master's Thesis in Persian Language and Literature. Vali-e-Asr University of Rafsanjan, Faculty of Literature and Humanities. [In Persian]
- Nikjou, M. (2018). The Right to Reward and Prize in Literary and Artistic Property Rights. Master's Thesis. Toloo-e-Mehr Higher Education Institute - Qom. [In Persian]
- Owjabi, A. (2006). Dissecting the Book of the Year Festival: A Conversation with Ali Ojbi. Interviewed

- by Mohammad Rezaei. *Ketab Mah Koliyyat*, No. 109, 110, and 111, 5-8. [In Persian]
- Pickford, S. (2011). The Booker Prize and the Prix Goncourt: A Case Study of Award-Winning Novels in Translation. *Book History* 14, 221-240. doi:10.1353/bh.2011.0004.
- Saldena, J. (2013). *The coding manual for qualitative researcher*. Washington DC: SAGE Publications, Inc,
- Sepher, F. Fani, K. Hosseini-Javadi, Z. (2016). The Process of Book Awards Presentation in Iran from the Beginning to the Present. *National Studies of Library and Information Organization*, 27(3), 41-56. [In Persian]
- Shabestan News Agency. (2014). The Book of the Year Award Should Find Its True Position in the Book Sphere (Panel Discussion). Retrieved March 28, 2023, from <http://shabestan.ir/detail/News/408482> [In Persian]
- Shaw, K. (2018) Contemporary Literary Prizes and Awards: Granta's Best of Young British Novelists. In: *The Routledge companion to twenty-first century literary fiction*. Taylor & Francis. ISBN 9780415716048
- Squires, C. (2013). Literary Prizes and Awards. In *A Companion to Creative Writing*, G. Harper (Ed). <https://doi.org/10.1002/9781118325759.ch19>.
- Tabataba'i, S. S. (2017). *Non-Fiction Literary Awards in Iran*. Edited by Ali Asghar Seyyedabadi. Cultural Studies and Planning Office, Cultural Affairs Deputy of the Ministry of Culture and Islamic Guidance. Tehran: *Khaneye Ketab*. [In Persian]
- Tasnim News Agency. (2015). Mohammad Mehdi Siyar's Protest against the Potential Removal of Poetry from the Book of the Year Award. Retrieved February 14, 2023, from <https://tn.ai/795916> [In Persian]
- Tatalovich, R. & Frendreis, J. Winning awards and gaining recognition: An impact analysis of APSA section book prizes. *The Social Science Journal* (2017), <https://doi.org/10.1016/j.soscij.2018.07.006>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی